

УДК 81'342.8

В. Б. Задорожний

Роль словесного наголосу в дієслівному словотворі

Стаття присвячена виявленню системних закономірностей словотвірної діяльності мови в ділянці дієслова у зв'язку з видовими відношеннями між дієсловами. Об'єктом аналізу є дієслова (видові словоформи), видове значення яких виявляється за допомогою акцентної альтернації типу закида́ти / заки́дати, здиба́ти / зди́бати. склика́ти / скли́кати тощо. Розрізнення такого типу є результатом перегрупування видових словоформ, що постають у ході розвитку видових відношень зі словотвірних ланцюжків типу кліка́ти (недоконаний вид 1-го ступеня) > за-, під-, склика́ти (недоконаний вид 2-го ступеня) тощо. Видотвірна діяльність мовної системи викликає в окремих похідних семантичні зрушення, результатом чого і є моворозвиток; причому провідними в цьому процесі є словоформи недоконаного виду другого ступеня, або реімперфективи, напр.: мі́кати – помі́кати – поміка́ти тощо.

Ключові слова: акцентуаційний, видовий ланцюжок, видові пари, видотворення, доконаний / недоконаний вид, наголос.

Статья посвящена выявлению системных закономерностей словообразовательной деятельности языка в области глагола в связи с видовыми отношениями между глаголами. Объектом анализа есть глаголы (видовые словоформы), видовое значение которых проявляется при помощи акцентной альтернации типа закида́ти / заки́дати, здиба́ти / зди́бати, склика́ти / скли́кати и под. Различение такого типа является результатом перегруппирования видовых словоформ, которые возникают в ходе развития видовых отношений со словообразовательных цепочек типа кліка́ти (несовершенный вид 1-ой степени) > за-, під-, склика́ти (совершенный вид) > склика́ти (несовершенный вид 2-ой степени) и под. Видообразующая деятельность языковой системы вызывает в отдельных производных семантические сдвиги, результатом чего и является развитие языка; причем ведущими в этом процессе являются словоформы несовершенного вида, или реімперфективы, напр.: мі́кати – помі́кати – поміка́ти и под.

Ключевые слова: акцентуационный, видовые цепочки, видовые пары, видообразование, совершенный / несовершенный вид.

*The article is devoted to finding out of system regularities of word formation activity of language in verb site according to aspectual relations between verbs. The object of the analysis are verbs (aspectual word forms), aspectual meaning of which is determined with the help of accentual alternation such as *закідáму / закíдáму, зду́бáму / зду́бáму, скликáму / склíкáму, etc.* It is undoubted that Ukrainian in the period of world-building activity of its verbal suffix *-a-* had a much bigger number of aspectual pair which aspectual meaning was conditioned by means of stress. This aspectual difference in stress had various results in every case. Differentiation of such type is the result of rearrangement of aspectual word forms, origination in the course of development of aspectual relations from word formation chains such as *клíкáму* (imperfective aspect of the first degree) > *за-, під-, склíкáму* (the perfective aspect) > *за-, під-, скликáму* (imperfective aspect of the second degree) Aspect-forming activity of language system causes in separate derivatives semantic changes, the result of which is language development; and leading in this process are word forms of imperfective aspect of the second degree, or reimpfectives, for example: *мúкáму – помúкáму – помикáму, etc.* The modern lingual conscience perceives such type of secondary forms as differently accented homographs which appearance in language is accidental. The ways of semantic evolution cannot always be traced in all its possible logical and imagery transitions, yet the accentual alternation in aspect-making can be a good proof of their initial relationship also providing an etymological perspective to that sort of research.*

Key words: *accentual, aspectual chain, aspectual pairs, aspect forming, perfective / imperfective aspect, accent.*

Розвиток мови полягає насамперед у зростанні її словника та у збільшенні кількості значень слів. Однак, наприклад, за допомогою іншомовних запозичень мова збагачується лише кількісно. Справжнім розвитком її є саморозвиток, тобто поява нової якості, що виростає зі старих структурних елементів мови, інакше диференційованих та перегрупованих. За словами Ф. де Соссюра, "за будь-якої доби, – як далеко б ми не заглиблювалися в минуле, – мова завжди виступає як спадщина попередньої епохи" [1, с. 93]. Характер методологічної настанови для нас має також положення вченого про те, що "у великій масі аналогічних явищ, які віддзеркалюють сторіччя еволюції, майже всі старі елементи зберігаються, вони лише інакше розподілені" [1, с. 217].

Предметом нашої спеціальної уваги є виявлення закономірностей розвитку акцентної системи української мови в процесі мовної еволюції взагалі. Сучасне мовознавство розглядає словесний

наголос виключно у зв'язку з фонетичною системою мови; випадки ж, коли наголос виконує, наприклад, диференціюючу роль щодо лексичного чи граматичного значень слів, лише констатуються. При цьому залишається нез'ясованим, яким чином він, власне, виявляє здатність у такій ролі виступати. Адже якщо словесний наголос є лише виділенням у слові певними фонетичними засобами одного складу [2, с. 142], то акцентне протиставлення, наприклад, словоформ у видових парах типу *перекида́ти* – *переки́дати*, *перемі́рзти* – *перемі́ряти*, *розкида́ти* – *розки́дати*, *склика́ти* – *скли́кати* тощо [Див.: 3, с. 347–348] слід визнати суто механічним способом розрізнення видових значень дієслів, який з'явився в кількох конкретних випадках слововжитку цілком випадково, що, безперечно, не може бути предметом наукового вивчення. Зрозуміло, проте, що так воно не є, оскільки наголос, той чи той його тип, як, зрештою, і будь-яке мовне явище, не може не мати обґрунтування в системі мови взагалі. Природа такого видового протиставлення словоформ дієслова стає зрозумілою за умови розуміння словесного наголосу як явища морфонологічного, згідно з яким "наголос – модель цілого слова, він забезпечує єдність компонентів слова: на морфемному рівні – єдність морфологічних компонентів словоформи, на фонологічному – єдність складового контура слова, а також його фонемного складу" [4, с. 8]. Якщо розуміти мову як багаторівневу ієрархізовану систему одиниць, то можна стверджувати, що через просодичний рівень мовної системи здійснюється в ній зв'язок фонологічного й граматичного рівнів. Таким чином, словесний наголос експонує дію граматичних категорій мовної системи. Зокрема, наприклад, у ділянці дієслова в граматичній системі української мови він може бути засобом творення співвідносних видових пар. Звичайно, так само, як певні мовні явища, що виявляють себе через наголос, не є константою мовної системи, акцентні закономірності теж є історично змінними. Наприклад, видове протиставлення за допомогою наголосу, наведене вище, у сучасній українській мові не є абсолютним з погляду її можливостей розмежування словоформ доконаного й недоконаного виду. Так, словоформам доконаного виду *переки́дати*, *перемі́ряти*, *розки́дати*, *скли́кати* можуть відповідати не тільки омографічні словоформи недоконаного виду *перекида́ти*, *перемі́рзти*, *розкида́ти*, *склика́ти*, але й семантично тотожні їм утворення з суфіксом *-ува-*: *переки́дувати*, *перемі́рювати*, *розки́дувати*, *скли́кувати* [3, с. 347–348]. Явище т. зв. граматичної надмірності, що виявляє себе в можливості існування паралельних словоформ

недоконаного виду типу *перекида́ти* і *переки́дувати* тощо, є лише моментом в історичній еволюції української мовної системи (докладніше про це див.: [5, с. 68–69]). Ще О. Потєбня зауважив, що серед дієслів на *-ати* помітна тенденція до архаїзації омографічних утворень недоконаного виду й заміни їх утвореннями з суфіксом (в українській мові) *-ува-* [див.: 6, с. 30–32 і далі]; хронологію й сам механізм такого роду змін у системі української мови ми вже висвітлили в одній з попередніх публікацій [5, с. 71]. Таким чином, можна не сумніватися, що українська мова в період словотвірної активності дієслівного суфікса *-а-* мала значно більшу кількість видових пар, видове значення членів яких визначалося за допомогою наголосу. У кожному конкретному випадку слововжитку української мови таке видове протиставлення за допомогою наголосу мало різні наслідки. Наприклад, на нашу думку, саме акцентна альтернація при видотворенні в префіксальних похідних твірних *тіпати* і *тріпати* спричинилася до появи омографічних самостійних лексем, що розрізняються за допомогою наголосу: *тіпати(ся)* (трясти, хитатися) [7, с. 756] і *тіпа́ти* (коноплі, льон) [7, с. 756]; *тріпати(ся)* (трусити, тріпотати) [7, с. 767] і *тріпа́ти* (плескати; зношувати, пошкоджувати) [7, с. 767] (про це докладніше див.: [8, с. 56–64]). Семантичне розщеплення етимологічно єдиних лексем відбулося в наш час, і тому його можна простежити за словниками української мови останнього століття. Безперечно, проте, що механізм такого словотвору діяв у мові й раніше, однак зрозуміло, що він у сучасній мові відбився по-різному в різних утвореннях. Семантична еволюція слів за сторіччя розвитку мовної системи могла так взаємно віддаляти різні етимологічно спільнокореневі, що первісну спорідненість між ними можна встановити лише за допомогою спеціальних мовознавчих студій. Наприклад, у сучасній українській мові є ряд омографічних різнонаголошених дієслів: *ко́вати* і *ковта́ти*, *ко́пати* і *копа́ти*, *ла́пати* і *лапа́ти*, *лепати* і *лупа́ти* та ін. (їхній статус у літературній мові різний). Сучасна мовна свідомість сприймає ці слова як омографи з різним наголосом, поява яких у мові є випадковою. Шляхи семантичної еволюції не завжди вдається простежити в усіх її можливих логічно-образних переходах, зате акцентна альтернація при видотворенні може в таких випадках мати силу доказу на користь їхньої первісної спорідненості. Звичайно, тут ми (якщо прийняти припущення) маємо справу з випадками крайнього прояву семантичного розходження значень, аж до появи омографічних кореневих, але й таке в мові, як ми бачили, можливе.

Простежимо, проте, за тими механізмами мовної системи, що роблять можливим такий спосіб появи в мові нових слів. У ділянці дієслова він є наслідком видотвірної діяльності граматичної системи мови. Схематично цей процес можна відтворити так. Наприклад, вихідним при видотворенні є дієслово недоконаного виду *волокти* "тащити, влачить, тянуть" [9, т. I, с. 251]. Від словоформи недоконаного виду за допомогою різних префіксів утворюються словоформи доконаного виду, напр.: *заволокти*, *наволокти*, *обволокти*, *приволокти* тощо. Однак префікси надають словоформам доконаного виду різних семантичних нюансів, що з часом можуть віддалити префіксальне утворення від вивідного кореневого. Тому в кожному випадку первісної видової пари типу *волокти* – *заволокти* виникає потреба в реімперфективі, який був би семантично ближчим до значення префіксального утворення. Так видова пара розгортається у видовий ланцюжок: *волокти* – *заволокти* – *заволікати* тощо, з якого первісна форма недоконаного виду стає базовим словом для всього гнізда спільнокореневих, а власне видові пари утворюють префіксальні дієслова, напр.: *заволікати* – *заволокти* тощо. Тут же, у новій видовій парі, у взаємодії її словоформ у ході розвитку мови з'являються нові значення, напр.: *заволікати* – *заволокти* "затягивать, зтянуть; завлекать, завлечь" [9, т. II, с. 21]; *наволікати* – *наволокти* 1) "натягивать, натянуть"; 2) "нанизывать, нанизать на нитку"; 3) "вышивать особым способом"; 4) "навлекать, навлечь" [9, т. II, с. 472]; *обволікати* – *обволокти* 1) "обволакивать, обволочь"; 2) "покрывать, покрыть; обкладывать, обложить" [9, т. III, с. 4]; *приволікати* – *приволокти* "притаскивать, притащить, зацепив веревкой и т. п." [9, т. III, с. 410] тощо. Семантика ядерного *волокти*, проте, залишається загалом домінуючою в усіх цих утвореннях. Однак в одному випадку процес розвитку нових значень у префіксальному похідному йде далі, пор.: *зволікати* – *зволокти* "стягивать, стянуть; совлекать, совлечь" [9, т. II, с. 135], де похідні семантично ще цілком пов'язані з твірним (див. приклад такого слововжитку: "Як тільки світова зірниця // На небі зачала моргать, // То вся троянська станиця // Взялася мертвих зволікати" / І. Котляревський), і *зволікати* – *зволокти* і *зволочити* [10, т. III, с. 495] із зовсім не випадковою появою нового можливого члена видових (а з ними й інших) відношень між цими утвореннями, у яких уже, крім первісних значень [див.: там само], з'являються й нові: "повільно що-небудь робити; не поспішати з чимось" [Там само]; "відкладати, затримувати що-небудь, зтягувати виконання, здійснення чогось на довший строк; витрачати, гаяти (час)"

[Там само]. У "Словнику української мови" ці значення потрактовано як значення єдиного полісемічного слова, але зазначено, що вони належать тільки словоформі недоконаного виду, яка змінила також одну з дієслівних характеристик: дієслово *зволікати* в цих значеннях є неперехідним [див.: там само]. Це і є остаточним пунктом словотвірної діяльності видової дієслівної пари *зволікати* – *зволокти* з первісними конкретними значеннями цих словоформ. Неперехідне дієслово недоконаного виду *зволікати* по суті є новою лексемою, семантично віддаленою від ядерного *волокти*, з якого починався видо- та словотвірний ланцюжок його розвитку. Відчутна архаїзація в сучасній мові слова *волокти* робить слово *зволікати* для свідомості сучасного мовця ще семантично самостійнішим.

Кількість таких утворень від якогось певного твірного може бути різною: це залежить від найрізноманітніших чинників, взаємодію яких практично неможливо цілком врахувати. Обмежимося лише констатацією самого явища. Наприклад, видотворення в гнізді спільнокоренових вивідного *ректи* дало значно більше число новотворів, ніж у попередньому випадку. Видотвірний процес тут теж розгортався в тій послідовності, що спочатку тут виник видовий ланцюжок, напр.: *ректи* – *проректи* – *прорікати*, який згодом переформувався у видову пару *прорікати* – *проректи*. Здається, власне, тільки ця видова пара серед різних префіксальних утворень цього кореня і зберегла тісніший семантичний зв'язок із вивідним, пор.: *прорікати* – *проректи* "изрекать, говорить, сказать" [9, т. III, с. 477] і *ректи* "говорить, сказать" [9, т. IV, с. 11]. Натомість в інших утвореннях розвиток семантики куди більше віддалив їх від первісного *ректи*, див.: *дорікати* – *дорікти*, *дорікнути* "укорять, укорить, упрекать, упрекнуть" [9, т. I, с. 426]; *зарікатися* – *заректися* "давать, дать зарок, обет" [9, т. II, с. 90], пор. з архаїчним нині *зарікати* – *заректи* "заклинать, клясть, просить" [9, т. II, с. 90], що разом із теж архаїчним *зарік* "зарок, обет" [9, т. II, с. 90] є своєрідною віхою, яка дає змогу простежити розвиток семантики від *ректи* до *зарікатися* – *заректися*, у сучасній мові достатньо віддалених між собою семантично. Див. те ж саме: *зрекатися* – *зректися* "отрекается, отречется от; отказывается, отказаться" [9, т. II, с. 183] і *зрікатися* = *зрекатися* [9, т. II, с. 184]. Як відбувається відхід від первісної семи в префіксальних утвореннях, можна простежити при зіставленні актуалізації та архаїзації значень видової пари *нарікати* – *наректи* за останнє сторіччя, пор.: 1) "называть, назвать"; ... 3) "горевать, сетовать"; 4) "попрекать, сетовать" [9, т. II, с. 516] і *нарікати* – *наректи*

1) "висловлювати незадоволення ким-, чим-небудь, прикрість з приводу чогось; ремствувати, скаржитися"; 2) "те саме, що *докоряти*"; 3) заст. "називати" [10, т. V, с. 172–173]. Семантично близьке до вивідного *ректи* значення "називати, назвати", яке в "Словарі української мови" зафіксоване як провідне в цій видовій парі, у сучасній мові є вже застарілим, натомість провідним стало семантично віддаленіше значення "ремствувати, скаржитися". Важливі зміни сталися також у дієслівній характеристиці слова: дієслово *нарікати* має форму лише недоконаного виду (не має видової пари) і є неперехідним (втратило ознаку перехідності) [див.: там само]. По суті тотожний процес відбувся й у видовій парі *прирікати* – *приректи*, але він трохи інакше відображений українською лексикографією. Так, ще в "Словарі української мови" зафіксовано тільки одновидове дієслово *приректи* з первісним значенням "сказати": "Вона прирекла до дітей: "Чекайте, діти!" [9, т. III, с. 435], яке є дієсловом доконаного виду, утвореним за допомогою префікса від дієслова недоконаного виду *ректи*: це первісні видові відношення, з яких починався видотвірний ланцюжок *ректи* – *приректи* – *прирікати*. Однак сучасна лексикографія для слова *приректи* у видовій парі *прирікати* – *приректи* значення "сказати" фіксує лише на останньому п'ятому місці, причому як рідковживане [див.: 10, т. VII, с. 723]; натомість провідними для цих словоформ стали значення, семантично віддалені від вивідного *ректи* [див.: там само].

Що процес такого видового перегрупування дієслів, супроводжуваний розвитком у них нової семантики, відбувається в українській мові вже протягом тривалого часу, видно з архаїчної в сучасній мові видової пари *погребати* – *погребти* "ховати" [див.: 10, т. VI, с. 722–723], словотвірна активність членів якої в минулому спричинилася до появи в ній цілої низки похідних, теж нині вже архаїзмів, напр.: *погреб* "похорон" [10, т. VI, с. 722], *погребальний* [див.: 10, т. VI, с. 722], *погребний* [див.: 10, т. VI, с. 723] тощо. Видова пара *погребати* – *погребти* є результатом видотвірного процесу, що відбувся у видовому ланцюжку *гребти* – *погребти* – *погрібати*. У сучасній українській мові досі є одновидове слово *погребти* [див.: 10, т. VI, с. 723], що зберігає безпосередній семантичний зв'язок із вивідним *гребти* [див.: 10, т. II, с. 163] – значення, яке в "Словарі української мови" зафіксоване у видовій парі *погрібати* – *погребти* "сгрьсть, окончить сгребать" [9, т. III, с. 235]. Щоправда, це значення, за свідченням джерела, належить тільки дієслову доконаного виду *погребти* [див.: там само]. Безперечно, що первісно ця семантика

належала всім членам видового ланцюжка *гребти* – *погребти* – *погрібати*, однак розвиток мови мав тут наслідком появу одновидового нині дієслова доконаного виду *погребти*, яке семантично співвідноситься з вивідним дієсловом недоконаного виду *гребти*, що нині теж не має видової пари. Натомість регулярну видову пару становлять префіксальні утворення *погрібати* – *погребти* з історично вторинним значенням "ховати, поховати". Таким чином, стає очевидним, що провідним у цьому семантичному зрушенні було дієслово недоконаного виду *погрібати*. Отже, на нашу думку, у розвитку дієсловами нової семантики центральна роль належить реімперфективам; співвідносна видова словоформа доконаного виду розвиває нове значення вже під впливом семантичних змін, що відбулися (або щонайменше були започатковані) у словоформі недоконаного виду – реімперфективі.

Аналіз процесу видотворення та появи при цьому в дієсловах нових значень, проведений нами стосовно утворень у кількох словотвірних гніздах, звичайно, не є самодостатнім щодо безпосередніх його результатів, адже лексичні запаси мови по суті невичерпні. Однак, на наше переконання, запропонована нами схема аналізу цих явищ дає можливість використовувати дані акцентології при етимологізуванні дієслів. У зв'язку з цим надзвичайний дослідницький інтерес можуть становити, наприклад, співвідносні видові пари *виникати* – *виникнути* і *зникати* – *зникнути*. Сучасне мовознавство всі ці утворення етимологізує у зв'язку з первісними *ника-ти* і *никнути*, див.: *виникати* [11, т. I, с. 377], *зникати*, *зникнути*, *зникти* [11, т. II, с. 271], *никнути* [11, т. IV, с. 87–88]. Однак запропоноване при цьому етимологічне зближення дієслів *никати* і *никнути*, на наш погляд, є доволі сумнівним, принаймні на проведеній глибині етимологічної інтерпретації цих явищ. Адже в сучасній українській мові семантичну відмінність між ними можна трактувати навіть як виразну семантичну несумісність, див.: *никати* "ходити, рухатися без діла, без мети; тинятися" [10, т. V, с. 413] і *никнути* "нахилитися, нагинатися, припадати до землі" [10, т. V, с. 414]. Очевидно, небезпідставно М. Фасмер вважає за доцільне розрізнати два кореневих дієслова рос. *-никнуть* з різними значеннями [див.: 12, т. III, с. 74–75 і с. 75], вказуючи при цьому на те, що похідні від різних рос. *-никнуть* не завжди легко розмежувати [12, т. III, с. 75].

У сучасній українській мові дієслово *никати* є суфіксальнонаголошеним у всій особовій парадигмі, див.: *ника́ти* – *ника́ю*, *ника́еш* [9, т. II, с. 564; 10, т. V, с. 413], чому акцентуаційно відповідає

семантично тотожне суфіксально-кінцевонаголошене дієслово зі значенням одноразової дії *никнути* – *никне*, *никнеш* [9, т. II, с. 564; 10, т. V, с. 414]. Однак парадигма *никаю*, *никаєш* для дієслова *никати* є історично вторинною; первісно вона мала інший вигляд, див.: *никати* – *ничу* [13, т. II, с. 450]; див. також: *ничати* – *ничу* [13, т. II, с. 454]. Парадигма *никаю*, *никаєш* ... *никають* з'явилася внаслідок тематизації наголошення в реімперфективах, тобто у видових дієслівних утвореннях недоконаного виду 2-го ступеня, за схемою *ректі* → *проректі* → *прорікати* – *прорікаю*, *прорікаєш* тощо. Очевидно, доцільно в такому разі і в аналізованих утвореннях початок видотвірної діяльності мови бачити в дієслові *никнути*. До речі, розмовне в сучасній мові *зникти* [див.: 10, т. III, с. 663], див. також у записі *знік(ну)ти* – *знікну*, *знікнеш* [9, т. II, с. 174], або *проникти* [10, т. VIII, с. 241] дає змогу відтворити форму вивідного *никти*, що морфологічно є тотожною з аналізованими раніше *волокти*, *ребти*, *ректи*.

Акцентуаційно первісному кореневонаголошеному *нікнути* – *нікну*, *нікнеш* [див.: 14, с. 179] (чи *нікти*) відповідало також кореневонаголошене *нікати* – *нічу*, *нічеш*, яке після зміни особової парадигми набуло вигляду *нікати* – *нікаю*, *нікаєш*; цей тип наголосу, до речі, в цьому дієслові як альтернативний теж засвідчений в етимологічному джерелі, див.: *нікати* [11, т. IV, с. 87]. Однак ці парадигматичні зміни відбулися не в самому кореневому дієслові, а в утвореннях недоконаного виду 2-го ступеня з різними префіксами, напр.: *нікнути* – *знікнути* – *зникати*, тощо. Таким чином, *зникати* не є префіксальним утворенням від *никати*, а воно утворене внаслідок видотвірної діяльності мови від префіксальної словоформи доконаного виду *зникнути* за допомогою реімперфектуального суфікса -а-. Підтвердженням цьому є й те, що префіксальні словоформи *виникати*, *зникати* тощо мають видове значення недоконаного виду, що було б неможливим, якщо б вони були похідними від *никати*. Сучасний акцентний стан цих утворень затемнює справжню картину первісних відношень між ними, які мали такий вигляд: *нікати* – *нічу*, *нічеш* і *зникати* – *зникаю*, *зникаєш*; парадигма *никати* – *никаю*, *никаєш* у кореневому розвинулася під впливом реімперфективів; з цим впливом пов'язане також і виникнення хитання наголосу в кореневому *нікати* – *нікаю*, *нікаєш*. Утворення від сучасного суфіксальнонаголошеного *нікати* поведуть себе інакше: префіксація надає їм закономірного в таких випадках значення доконаного виду, напр.: *понікати* – *понікаю*,

поника́єш "послони́ться, побродить тудя и сюда" [9, т. III, с. 311], а словоформи недоконаного виду 2-го ступеня утворюються за допомогою суфікса *-ува-*, напр.: *заникувати*, діал[ектне] "заходити, навідуватись куди-небудь на короткий час" [10, т. III, с. 231].

Однак, якщо ми приймаємо положення М. Фасмера про існування двох семантично різних кореневих *никнути* (і, відповідно, *никати*), з яких одне мало ядерну сему "ходити", а друге – "хилитися", то постає питання, яке з них було словотвірно продуктивним в українській мові. Покажемо тут, на нашу думку, є той факт, що сучасна українська мова зберігає перенаголошене дієслово *ника́ти* "ходити", з чого можна зробити висновок, що саме реімперфективи якраз первісного *нікати* "ходити" були настільки активними в українській мові, що спричинили акцентну зміну самого вивідного. Очевидно, сема "хилитися" збережена сучасними видовими парами *поника́ти* – *пони́кнути* "схилитися, пригинатися"; "опускатися донизу; обвисати" тощо [див.: 10, т. VII, с. 161] і *приника́ти* – *прини́кнути* "щільно притулитися до кого-, чого-небудь" [10, т. VII, с. 690]. Схема утворення їх у мові така, напр.: *нікнути* "хилитися" → *пони́кнути* "схилитися" → *поника́ти* "хилитися" і після переформування видових відношень: *поника́ти* "хилитися" – *пони́кнути* "схилитися". Первісне ж дієслово *нікати* "хилитися" лишилося поза цим процесом, а тому вийшло з мови. Однак активнішим у мові виявилось, як уже сказано, слово *никнути* "ходити", що стало базовим для цілої низки похідних утворень. Не в усіх із них процес розвитку нової семантики можна простежити в деталях, але деякі з них дають змогу схопити загальну картину їхньої семантичної еволюції. Найвиразніше прямий зв'язок між похідними та вивідним помітний у видовій парі *вника́ти* – *вни́кнути*, див. (у джерелі префікс *у-*): *уника́ти* і *уни́кувати*⁹ – *уникнути* 1) "входить, хаживать, войти, зайти кудя-либю" [9, т. IV, с. 340] і 2) "входить, вмешиваться, вмешаться во что-либю, принимает участие в чем" [Там само]; при цьому вказано, що друге значення розвинулося тут за перенесенням [див.: там само]. Безперечно, що сучасне *уника́ти* – *уни́кнути* [див.: 10, т. X, сс. 448–449] з префіксом *у-* (не *в-* / *у-*) утворене тотожно. Панівне в сучасній

⁹ Поява другої паралельної форми *уни́кувати* свідчить, що на семантичне осмислення словоформ видової пари *вника́ти* – *вни́кнути* починає впливати дієслово *ника́ти*. Насправді ж вона є наслідком видотворення, що почалося з дієслова *нікнути*: *нікнути* → *вни́кнути* → *вника́ти*. Первісне кореневонаголошене *ника́ти* теж лишилося поза процесом видо- та словотворення.

свідомості значення видової пари *зникати* – *зникнути* "переставати існувати, бути в наявності" тощо [див.: 10, т. III, с. 663] дуже віддалене від значення вивідного, однак і тут, в окремих його значеннях, можна помітити семантичний зв'язок між ними, напр.: "заходячи, заїжджаючи і т. ін. за щось; закриваючись чим-небудь, ховаючись десь, серед чогось, ставати невидимим, непомітним" [Там само] або "непомітно залишати своє місце, іти звідкись" [Там само]. Те саме стосується й багатозначної в сучасній мові видової пари *проникати* – *пронікнути* і *пронікти* [див.: 10, т. VIII, с. 241–242], загальна семантика якої вже віддалилася від значення вивідного, однак значення, наприклад "досягти важкодоступної місцевості, доходити до малодосліджених областей і т. ін." [10, т. VIII, с. 241] або "бути здатним пролазити, проходити куди-небудь" [10, т. VIII, с. 242] сучасних префіксальних утворень теж наближають їх до нього. В одному випадку словотвору є можливість докладніше простежити загальну схему семантичних перетворень у таких утвореннях. Тут їхня семантична еволюція представлена в одному полісемічному ряду видової пари *виникати* – *віникнути* "возникати, виникнуть, появляться, появиться, виходить, вийти" [9, т. I, 172] з дуже показовою для наших завдань ілюстрацією: "Перед матінков Божов ружа проквітаєт, а з тої ружи пташок виникаєт" [Там само], де у "виникаєт" можна побачити всі вказані в лексикографічному джерелі значення слова. Зазначене тут же для цієї видової пари значення "слідовать, последовать" [Там само], у сучасній мові цілком відсутнє, саме і є для неї вихідним пунктом семантичної еволюції, що бере початок від значення вивідного *нікнути* "ходити".

Таким чином, задовільно етимологізувати сучасні *виникати* – *віникнути*, *зникати* – *знікнути* тощо можна, беручи до уваги видотвірну діяльність мови, що супроводжувалася розвитком нових значень у нових видових парах, провідним членом яких у словотворенні була словоформа недоконаного виду 2-го ступеня. Ця обставина була причиною того, що похідні в окремих випадках доволі далеко семантично віддалилися від вивідного, однак загалом ядрну сему в них можна виявити. Акцентні зміни, які можуть, як ми бачимо, з'являтися в окремих випадках навіть у кореневих словах, є наслідком різних аналогічних впливів, що робить цей процес не таким очевидним, проте задовільна інтерпретація його можлива.

Труднощі реконструкції схеми семантичних перетворень у щойно проаналізованих утвореннях пов'язані з тим, що присутність

у мові паралельних *нікнути* і *нікати* змушує думку вагатися, яке з них є вивідним для подальшого словотвору. "Розпізнавання" цього процесу ускладнюється ще й через акцентні та морфологічні зміни в останньому (див.: *нікати* – *нічу*, *нічеш* → *никáти* – *никáю*, *никáеш*). Однак якщо провідним у цьому процесі бачити процес видотворення насамперед, то позірність безпосереднього дериваційного зв'язку між *никáти* і, наприклад, *зникáти* стає очевидною. Реальна словотвірна послідовність, наслідком якої є поява в мові слова з новою семантикою *зникáти*, як ми переконалися, є зовсім іншою. Семантичними "новаторами" в цьому процесі є реімперфективи, тобто словоформи недоконаного виду 2-го ступеня.

В українській мові є одне утворення, на прикладі аналізу розвитку семантики в якому провідну роль реімперфектива в цьому процесі можна простежити особливо виразно. З іншого боку, цей приклад є доволі ілюстративним для розуміння механізму акцентних змін у певних групах дієслів. З цього погляду особливий інтерес для нас становить нестандартне акцентне відношення між кореневаголошеним *ба́гнути* – *ба́гну*, *ба́гнеш* [9, т. I, с. 18] (див. приклад такого слововжитку: "Там колодязь студененький, // А дуб воду тягне; // Не так щастя, як той води // Моя душа багне" /М. Шашкевич/) і кінцеваголошеним префіксальним *збагнети* – *збагне*, *збагне́ш* [9, т. II, 121; 10, т. III, с. 425]. Стандарними в сучасній мові серед дієслів на *-нути* є відношення цілковитого паралелізму між безпрефіксними твірними та префіксальними похідними, напр.: *грезнути* – *загрезнути*; *мерзнути* – *змерзнути*; *мокнути* – *змокнути* тощо або *ковтнети* – *проковтнети*; *скубнети* – *відскубнети*; *шмигнети* – *прошмигнети* тощо. Однак між *ба́гнути* і *збагнети*, безперечно, існують складніші відношення, ніж між щойно наведеними дієсловами. Насамперед, упадає в око, що вони є семантично нетотожними, пор.: *ба́гнути* "сильно желать, хотеть" [9, т. I, с. 18] і *збагнети* "постичь, проникнуть, догадаться, вспомнить" [9, т. II, с. 121], див. також сучасне: *збагнети* "проникнути в суть чогонебудь; осягти; зрозуміти"; "розібратися в чому-небудь; зміркувати"; "знайти правильну думку; здогадатися"; "до кінця, повністю зрозуміти що-небудь, усвідомити" [10, т. III, с. 425]. Безперечно, що між *ба́гнути* і *збагнети*, якщо їх взяти за крайні точки еволюції, існують не тільки семантичні відмінності, які, очевидно, були б неможливими, якщо префіксальне утворення було б безпосереднім похідним від кореневого твірного. На нашу думку, зміна семантики в префіксальному утворенні зумовлена тут теж видотвірною діяльністю мови,

формальним експонентом чого є зміна й акцентної його характеристики порівняно з кореневим. Слід припустити, що на вибір дієсловом *збагнети* своєї акцентної характеристики впливало не формально твірне *бáгнути*, а якісь інші чинники, які визначають акцентні відношення в системі сучасного українського дієслова. Цей процес можна собі уявити так: *бáгнути* – *збáгнути* – *збага́ти*. Пізніше, коли видова пара набула вигляду *збагати* – *збагнути*, у ній відбулося вирівнювання наголосу за акцентним типом реімперфектива, тобто: *збага́ти* – *збагнети*. Паралелізм у наголошенні дієслів на *-ти* і *-нути* становить помітну акцентуаційну закономірність у сучасній українській мові, напр.: *бехати* – *бехнути*, *гéпати* – *гéпнути*, *мекати* – *мекнути* тощо або *кива́ти* – *кивнети*, *куса́ти* – *куснети*, *торка́ти* – *торкнети* тощо. Акцентний зв'язок між ними настільки міцний, що еволюційне хитання наголосу в одному з типів супроводжується такою ж акцентною нестабільністю в другому, напр.: *дзьо́бáти* – *дзьобнети*, *сьорба́ти* – *сьорбнети*, *штерха́ти* – *штерхнети* тощо.

Зазначимо при цьому, що словоформа реімперфектива *збага́ти* у видовому ланцюжку *багнути* – *збагнути* – *збагати* є нашою реконструкцією; вона ніде не засвідчена в джерелах української мови, а виведена нами на підставі загальної схеми формування видових ланцюжків дієслівними словоформами. Підтвердженням її хоч би імпліцитного існування в мові є існування такого типу реімперфектива в інших утвореннях цього кореня, напр.: *забага́ти* – *забага́ю*, *забага́еш* = *забажати* [9, т. II, с. 2], тож видо- та словотвірний ланцюжок *багнути* – *збагнути* – *збагати* є цілком реальним. До речі, "Словарь української мови" фіксує дієслово *збагнети*, очевидно, в момент ще остаточної неусталеності його акцентної характеристики, див.: *збагнети* і *зба́гати* – [*заба*]гну, [*забаг*]неш "пожелать, захотеть" [див.: 9, т. II, с. 2], оскільки при суфіксальнонаголошеному інфінітиві парадигматично закономірне кінцеве наголошення словоформ особової парадигми тут не зазначене. Можливо, ця акцентуаційна невизначеність слова спричинена поєднанням в одній статті різнонаголошених інфінітивів *збагнети* і *зба́гати*. Сучасна лексикографія розв'язала цю проблему так: *збагнети* – *збагне*, *збагнеш* і *зба́гати* – *зба́гну*, *зба́гнеш* [10, т. III, с. 14]. На жаль, сучасна лексикографія в словах *забага́ти* і *збагнети* не фіксує помітних семантичних зрушень порівняно з вивідним *бáгнути* [див.: 10, т. III, с. 14], хоч, на нашу думку, вони тут доволі значні: їхнє реальне значення в сучасній мові, здається, адекватно

відображає семантика похідного іменника *забаганка* "примхливе бажання, каприз" [10, т. III, с. 14]. Безперечно також, що вони становлять видову пару *забагати* – *забагаю*, *забагаєш*: *забагнети* – *забагне*, *забагнеш*, яка постала в результаті перегруповання слівформ з видового ланцюжка *баг(ну)ти* – *забаг(ну)ти* – *забагати*. У сучасній мові співвідносна пара *забагати* – *забагнети* ніби заступила пару *прибагати* – *прибагнети* "иметь, возиметь странное желание" [9, т. III, с. 405], якої сучасна лексикографія не фіксує. Схема її формування теж тотожна: *баг(ну)ти* – *прибаг(ну)ти* – *прибагати*. Таким чином, якщо спочатку наголос твірної слівформи недоконаного виду 1-го ступеня *баг(ну)ти* – *багну*, *багнеш* визначав характер наголошення похідних слівформ доконаного виду, наприклад, *забаг(ну)ти* – *забагну*, *забагнеш*, то згодом наголос похідних вирівнявся за існуючою в мовній системі схемою акцентних зв'язків між слівформами недоконаного виду 2-го ступеня на *-ати* і слівформами доконаного виду на *-нути*, що становлять у сучасній мові співвідносні видові пари, тому: *забагати* – *забагаю*, *забагаєш*: *забагнети* – *забагне*, *забагнеш* тощо.

Поза сумнівом, що саме таким був і механізм акцентних змін у випадку еволюції від кореневонаголошеного *багнути* до суфіксально-кінцевонаголошеного *збагнети* – *збагне*, *збагнеш*, акцентний тип якого визначила акцентна характеристика слівформи недоконаного виду 2-го ступеня *збагати* – *збагаю*, *збагаєш* (яку ми реконструювали), передувало *збагнути* – *збагну*, *збагнеш*, що було акцентно тотожним з вивідним дієсловом недоконаного виду 1-го ступеня *багнути* – *багну*, *багнеш*. Еволюція від *збагнути* до *збагнети* має джерельне підтвердження, див.: *збагнути* [див.: 15, с. 151] і *збагнети* [див.: 15, с. 149]. "Мова, – зазначає Ф. де Сосюр, – безперервно інтерпретує і розкладає дані її одиниці" [1, с. 214]. І далі підсумовує: "Таким чином, найвідчутніша і найважливіша дія аналогії полягає у зміні давніх нерегулярних і застарілих форм на утворення більш регулярних і складених з живих елементів" [1, с. 216].

Найпомітнішою роль реімперфективів у процесі безперервного оновлення мови є в дієсловах на *-ати*, оскільки саме серед них наголос виконує роль диференціатора у визначенні їхнього видового значення.² ⁰За ступенем прозорості семантичних зв'язків між

² Безперечно, що тут треба розрізняти випадки типу *здибати* і *здібати* та типу *закликати* і *заклікати*. Якщо в першій видовій парі наголос справді служить засобом розрізнення видового значення слівформ, див.:

вивідними та похідними вони можуть ступенюватися від найочевидніших до цілком втрачених для сучасної мовної свідомості. Наприклад, якщо семантичний зв'язок між *та́кати* і *потака́ти*, *ту́скати* і *потискáти*, *притискáти* є достатньо очевидним, то між *ві́дати* і *пові́дати*, *дві́гати* і *подвіга́ти*, *то́ргати* і *відторга́ти* він уже з різних причин не є таким очевидним. Принциповим, однак, для розуміння механізму розвитку значень у префіксальних утвореннях є те, що вони є словформами недоконаного виду, а це означає, що вони не є безпосередніми похідними від безпрефіксних дієслів недоконаного виду; у словотвірному ланцюжку між ними стоять словформи доконаного виду, тобто видотвірні ланцюжки тут розгорталися таким чином: *ві́дати* (недок. вид 1-го ступеня) – *пові́дати* (док. вид) – *пові́дати* (недок. вид 2-го ступеня); *дві́гати* – *подві́гати* – *подвіга́ти*; *та́кати* – *пота́кати* – *потака́ти* тощо. Саме словформи доконаного виду є акцентуаційно тотожними з безпрефіксними твірними, оскільки саме вони і є безпосередніми похідними від них. Семантичні відмінності між ними теж мінімальні, хоч і можуть у ході історичного розвитку мови з'являтися (як, наприклад, у *пові́дати* під впливом *пові́дати*), натомість роль реімперфективів як генераторів нових значень тут постає виразно; словформи доконаного виду розвивають нове значення вже в нових видових парах під впливом нової семантики реімперфектива.

Розглянемо докладніше цей спричинений видотвірною діяльністю мови процес словотворення на одному прикладі, де його ще можна з усією імовірністю відтворити. Так, в українській мові здавна існувало слово *дубати* 1) "ходить на ходулях"; 2) "ходить медлено і неловко; ходять, вытягивая ноги (о людях с длинными ногами, о детях и пр.)" [9, т. I, с. 381]. Різні префіксальні утворення від нього в українській лексикографії зафіксовані на різних стадіях семантичного перетворення, напр.: *зadı́бати* "начать ходить (о детях)" [9, т. II, с. 34] (первісна семантика); *подı́бати* 1) "пойти с трудом, поплестись"; 2) "встретить; найти, попасть" [9, т. III, с. 240] (при ще збереженій первісній семантиці розвивається нова); *наdı́бати* "найти, встретить" [9, т. II, с. 482] (нова семантика). Однак усі ці утворення в "Словарі української мови" потрактовано як одновидові словформи

здиба́ти – *здиба́ю*, *здиба́єш* (недок. вид) і *зди́бати* – *зди́баю*, *зди́баєш* (док. вид), то в другій омографічними є лише форми інфінітива, а видове значення в особових формах визначається морфологією, див.: *закли́кати* – *заклика́ю*, *заклика́єш* (недок. вид) і *закли́кати* – *заклі́чу*, *заклі́чеш* (док. вид).

доконаного виду, тому механізм розвитку в них нового значення простежити неможливо. Дуже показовою для розуміння видотвірних процесів в утвореннях такого типу є видова пара *доді́бувати* – *до-ді́бати* "доходить, дійти с трудом" [9, т. I, с. 409], яка загалом зберігає первісну семантику кореня. Однак за складом видових корелятивів вона є новою: словоформа недоконаного виду в ній *доді́бувати* заступила історично ранішу словоформу *додибáти*, яка була складовою частиною співвідносної видової пари *додибáти* – *доді́бати*. Аналіз різноманітних перетворень у дериватах цього кореня ускладнюється тим, що саме вивідне дієслово *дибати* в сучасній мові змінило особову парадигму, яка набула вигляду *ді́бати* – *ді́баю*, *ді́баєш* [7, с. 179], однак запис *ді́бати* – *ді́баю* (*ді́блю*), *ді́баєш* (*ді́блеш*) [9, т. I, с. 381] свідчить, що первісною його парадигмою були форми *ді́блю*, *ді́блеш* тощо; пор.: *приді́бати* – *приді́баю*, *приді́баєш* [9, т. III, с. 414], але в ілюстрації: "Го нераз в полі придібле" [Там само]. Таким чином, видове розмежування словоформ у різних утвореннях цього кореня первісно мало такий вигляд, напр.: *додибáти* – *додибáю*, *додибáєш* (недок. вид): *доді́бати* – *доді́блю*, *доді́блеш* (док. вид); пор. сучасне *закликáти* – *закликáю*, *закликáєш*: *заклі́кати* – *заклі́чу*, *заклі́чеш*. Власне, що всі ці паралельні процеси (видотвірний, акцентуаційний і словотвірний) відбувалися саме так, засвідчують утворення цього кореня, у яких нова семантика, з'явившись, цілком витіснила первісне його значення, див.: *здибáти* – *здибáю*, *здибáєш*: *зді́бати* – *зді́баю* (*зді́блю*), *зді́баєш* (*зді́блеш*) "встречать, встретить" [9, т. II, с. 143]. Сучасне вже тільки акцентне видове протиставлення *здибáти(ся)* – *здибáю(ся)*, *здибáєш(ся)*, недок. [7, с. 267] і *зді́бати(ся)* – *зді́баю(ся)*, *зді́баєш(ся)*, док. [7, с. 266] є наслідком подальшої еволюції словоформ. Визначальна роль для всіх цих процесів реімперфектива очевидна, адже саме під його впливом поміняло свою особову парадигму навіть вивідне кореневе дієслово.

Що саме таким є мовопороджуючий механізм, можна переконалися на численних прикладах, напр.: *закидáти* "вказувати на недоліки, висловлювати зауваження з приводу чого-небудь, звинувачувати, докоряти" [10, т. III, 142], пор.: *кідати* "махнувши рукою (руками), примушувати летіти, падати те, що є в руці (в руках)" [10, т. IV, с. 146]; *помикáти* "деспотично розпоряджатися ким-небудь; попихати" [10, т. VII, с. 118], пор.: *мі́кати* "чесати льон або коноплі для прядива" [10, т. IV, с. 701]; *спонукáти* "викликати у кого-небудь бажання робити що-небудь; змушувати, схиляти, заохочувати до

якоїсь дії, певного вчинку" [10, т. IX, с. 572], пор.: *некати* "говорити "ну" [10, т. V, с. 454]; *спотика́тися* "невдало, незручно ступаючи або раптово зачіпляючись за щось ногою, втрачати рівновагу" [10, т. IX, с. 582], пор.: *тікати* "встромляти, втикати щось колюче, з загостреним кінцем" [10, т. X, с. 110] тощо. Семантичний зв'язок між цими дієсловами в парах ще вгадується, але логіку і характер семантичних переходів від безпрефіксного дієслова до спрефіксованого вже треба доводити. Новотвори *закидáти*, *помика́ти*, *спонукáти*, *спотика́тися* своїми значеннями настільки віддалилися від своїх вивідних, що сприймаються вже як самостійні лексеми зі своїми окремими словотвірними гніздами, межі яких окреслюються семантикою новопосталих дієслівних дериватів.

Запропонована нами схема розвитку в дериватах нової семантики, здається, може й тут бути використана як інструментарій для етимологічного аналізу слів. Особливий інтерес з цього погляду для нас становить слово *ме́шкати* 1) "жити, проживати (у певному приміщенні)"; 2) *рідко*, "жити, проживати у певній місцевості, місці" [див.: 10, т. IV, с. 698]. У сучасному мовознавстві це слово загальноприйнятої етимології не має [див.: 11, т. III, с. 455], однак припускається, що значення "проживати" в українській мові з'явилося під польським впливом [див.: 11, т. III, с. 455–456]. Беручи до уваги, що полонізуючий вплив на українську мову загалом, звичайно, був, від такого припущення категорично відмовитися, певна річ, неможливо. Однак, на нашу думку, важливо дати хоч якусь імовірнісну інтерпретацію того, як у слові *мешкати*, яке в більшості слов'янських мов має значення "гаятись", "зволікати" тощо (у тому числі застаріле польське) [див.: 11, т. III, 455], у деяких із них (і в українській) з'явилося значення "перебувати", "жити" тощо. Тож, не заперечуючи можливих іншомовних впливів у принципі, спробуємо пояснити ці семантичні зміни закономірностями розвитку самої української мови.

Саме кореневе дієслово українська лексикографія фіксує доволі пізно, однак префіксальне *заме́шкати* [9, т. II, с. 64] має сучасне значення "занять под жилье" [Там само]. Семантично пов'язані з ним і іменникові похідні від кореневого, див.: *мешка́нець* "житель, жилец" [9, т. II, с. 421], *мешка́нка* "жительница, жилица" [9, т. II, с. 421], *мешка́ння* "жительство, помещение, жилье; местопребывание" [9, т. II, с. 421]. Семантичний репертуар останнього слова, мабуть, дає змогу встановити прикінцевий етап семантичного перетворення в утвореннях цього кореня: "місце перебування" – "проживання" – "житло". Сліди такої еволюції стають помітними при зіставленні

сучасного *помешкання* 1) "приміщення для кого-, чого-небудь", "житлове приміщення; житло" тощо [див.: 10, т. VII, с. 118] і 2) "проживання в якому-небудь місці" [Гам само] і *помешканье* "временное (виділено нами – В. З.) жительство" [15, с. 291] та *помишканье* "временное (виділено нами – В. З.) пребывание" [15, с. 223], що деякими своїми семантичними нюансами ще ближчі до значень "гаятися", "зволікати" тощо, сенс яких точніше передається не словом *жити*, а словом *живати*, що виражає тривалу повторювану дієслівну дію, див. *живáти – живáю, живáеш* "поживать" [9, т. I, с. 480].

Упадає також в око, що наведені вище *мешканець, мешканка, мешкання* типом свого наголосу є відмінними від сучасної норми. У цьому, звичайно, можна добачити сліди саме польського впливу, оскільки всі вони наголошені на передостанньому складі. Однак, застосовуючи прийняту нами модель семантичних перетворень, у цьому типі наголошення похідних іменникових утворень можна також побачити наслідки акцентної видозміни в дієслівних утвореннях, що постала у зв'язку з потребами видотворення. Схематично це виглядає так: *мешкати* (недок. вид 1-го ступеня) – *за-, по-, про-мешкати* (док. вид) – *за-, по-, про-мешкати* (недок. вид 2-го ступеня). Саме дієслово *помешкати* (реімперфектив) своїм типом наголосу визначило первісний наголос у похідному *помешкання*. Семантичні зсуви від колишнього значення кореневого "гаятися", "зволікати" до сучасного "жити" теж відбулися в реімперфективах.

Наші міркування можуть видатися непереконливими через незвичність для сучасної мовної свідомості словоформ недоконаного виду типу *замешкати, помешкати* тощо. Однак реальність їхнього колишнього існування в українській мові підтверджує типологічно тотожне *промешкати – промешкаю, промешкаеш* [9, т. III, с. 472], див. ілюстрацію: "Хведор Безродний, бездольний пробуває порубаний, постреляний, на рани смертельнії незмагає, а коло його джура Ярема промешкає" [Гам само]. Дієслово *промешкає* виражає ту ж саму дієслівну дію, що й присутнє в ілюстрації *пробуває*, тобто дію тривалу, повторювану. Таким чином, семантичну еволюцію на початковій стадії змін у значенні реімперфективів можна визначити як перехід від значення "гаятися" до значення "довго десь перебувати", що, як нам здається, є цілком логічним. Значення "жити" замість колишнього "гаятися" у слові *мешкати*, отже, є наслідком семантичних зрушень, які відбулися в реімперфективах і були настільки значущими в усій масі утворень цього словотвірного гнізда, що семантично змінили саме первісне вивідне дієслово. Звичайно, будь-яка етимологія – це лише здогад, але, розглядавані на тлі

якихось загальних закономірностей розвитку певної мовної системи, етимологічні інтерпретації стають доказовішими.

Таким чином, можна стверджувати, що провідним механізмом розвитку нових значень (читай: моворозвитку) в ділянці українського дієслова є видотворення. Нова семантика з'являється насамперед у реімперфективах; не випадково сучасна мовна свідомість (і сучасна граматична теорія) саме колишні реімперфективи сприймає як провідну словоформу видової дієслівної пари. Морфологічну єдність новотвору забезпечує наголос, що в сучасній мові є не фонетичним, а морфологічним. Цим самим наголос є чинником моворозвитку. Аналіз процесів семантичного розвитку мови, проведений з огляду на акцентуаційні перетворення в ній, відкриває ширшу перспективу на них, у тому числі поглиблює їхню етимологічну імовірність.

Література

1. Соссюр Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Соссюр. – К., 1998. – 324 с.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 360 с.
3. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К., 1969. – 539 с.
4. Федянина А. А. Ударение в современном русском языке / А. А. Федянина. – М., 1976. – 304 с.
5. Задорожний В. Б. Реконструкція акцентних процесів у префіксальних дієслівних утвореннях / В. Б. Задорожний // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 66–76.
6. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. – М., 1977. Т. IV. – Вып. II. – 1977.
7. Орфографічний словник української мови. – К., 1994. – 864 с.
8. Задорожний В. Б. Акцентна альтернація при видотворенні як словотвірний чинник / В. Б. Задорожний // Українська мова. – 2003. – № 3–4. – С. 56–64.
9. Словарь української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1907–1909.
10. Словник української мови : в 11 т. – К., 1970–1980.
11. Етимологічний словник української мови : в 7 т. – К., 1982–2012. Т. I–VI. – 1982–2012.
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. – М., 1964–1973.
13. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам : в 3 т. / И. И. Срезневский. – СПб., 1893–1903.
14. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К., 1998. – 342 с.
15. Білецький-Носенко П. Словник української мови / П. Білецький-Носенко ; підгот. до вид. В. В. Німчук. – К., 1966. – 423 с.